

WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Kapital: und kein Ende! (Svar till doc. Brisman)

Author(s): Knut Wicksell

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 14, häft 9 (1912), pp. 309-322

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437488>

Accessed: 22-05-2016 05:33 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Kapital — und kein Ende!

(Svar till doc. Brisman.)

Af Knut Wicksell.

Det ser ut, som om diskussionen öfver den moderna, Böhm-Bawerkska kapitalteorien skulle ha synnerligen svårt att komma till sin afslutning. Att de äldre ekonomisterna, uppvuxna, som de voro, i helt andra system, endast motvilligt och dröjande tillägnat sig detta nya betraktelsesätt, är ju ej att undra på. Däremot kunde man tycka, att den yngre generationen af nationalekonomer skulle ha mera intresse af att *bygga vidare* på den lagda grunden — hvilket naturligtvis icke är detsamma som ett okritiskt acceptande af den B.-B:ska framställningens alla detaljer — än att spilla tid och krafter på i regeln tämligen ofruktbara försök att omstörta själfva dessa grundvalar. A priori är det ju ändå ganska osannolikt, att när en författare, som allmänt, äfven af sina motståndare, erkännes såsom en af samtidens skarpsinnigaste tänkare, ägnar årtal af sitt lif åt utredandet af en vetenskaplig specialfråga, resultatet af hans arbete blir sådant, att det i själfva sina hufvudpunkter med fog kan betecknas såsom »meningslöst», »misslyckadt», »af föga värde», o. s. v. Icke dess mindre fortgår kritiken, jämväl från de yngres led, med oförminskad styrka eller åtminstone våldsamhet. Mot *en*, som bygger upp på den B.-B:ska grunden, finner man gärna tio omstörtare.

Jag har föranledts till dessa reflexioner kanske mest på grund af vissa företeelser inom den nyare tyska nationalekonomiska litteraturen (Schumpeter, Liefmann m. fl.). Närmast afser jag emellertid nu ett par uppsatser i denna tidskrift af doc. Sv. Brisman. Den senare af dessa innehåller hufvudsakligen några anmärkningar mot mina egna Föreläsningar (H. 1, 2:dra uppl.), anmärkningar, hvilkas befogenhet jag i flera fall erkänner, och som jag i hvarje fall är honom tacksam för — liksom naturligtvis också för det vänliga erkännande, han vid sidan häraf ägnar mitt arbete. Såsom

inledning till denna sin granskning har han emellertid förutskickat en allmän kritik af de nyare kapital- och kapitalränteteorier, hvilken synes mig föga berättigad eller i hvarje fall betydligt skjuta öfver målet. I slutet säger visserligen författaren, att han »såsom icke specialist på det teoretiska området endast med tvekan gifvit sig in på dessa frågor» och att han »har en känsla af att de anmärkningar, han velat göra, snarast borde ha karaktären af frågetecken». Omdömen sådana som de ofvan af mig citerade, hvilka han riktar mot Böhm-Bawerk, synas dock mera ha karaktären af *utrops-* än af frågetecken.

Jag skall nu göra en kort motgranskning af Brismans kritiska anmärkningar, väsentligen i den ordning han själf framställt dem.

Brisman börjar med att påpeka, hurusom termen kapital af nationalekonomerna användes för att beteckna flera, alldeles skilda begrepp, och han diskuterar i det följande utförligt några af dessa ordets betydelser. Den enligt min mening ojämförligt viktigaste bland dessa distinktioner synes han emellertid ej ha öga för, nämligen åtskillnaden mellan det, som är att räkna för *kapital i nationalekonomisk bemärkelse* och sådant, som blott är kapital i *privatekonomisk* mening.¹ Till den senare kategorien hör exempelvis allt hvad *fordringar* heter; dessa utgöra ju ofta en integrerande del af privata personers kapitaltillgångar, men skola de räknas med såsom en beståndsdel i samhälls- eller nationalkapitalet, så måste ju ovillkorligen alla *skulder* upptagas såsom en *negativ* post i detta, och då den algebraiska summan af fordringar och skulder själfvallet är = noll, så blir det ju enklast att alldeles utelämnas båda.² Endast om en nation har öfverskott af fordringar på utlandet, kan denna tillgång betraktas såsom en beståndsdel i nationalkapitalet, men försvinner då på nytt, om vi ställa oss på *världs-hushållningens* ståndpunkt. — Detsamma gäller också om de kapital, som uppträda i form af kontanta penningar. Böhm-Bawerk räknar visserligen »handelsverktyget penningar» med i samhällskapitalet, men detta torde vara något oegentligt. För samhället

¹ Icke att förväxla med den, äfven enligt min åsikt föga lyckliga, hos B.-B. m. fl. förekommande termen »privatkapital».

² Härmed bestrides naturligtvis ingalunda, att *krediten* har, äfven i nationalekonomiskt hänseende, en mycket stor betydelse, men denna hör hemma på ett annat plan, i penningläran och i den tillämpade nationalekonomien, icke i den första teoretiska grundläggningen.

är endast penningens *funktion* af vikt, dess mängd eller substans åter en alldeles likgiltig sak — i alla händelser från världshushållets synpunkt. Om världens mynt- eller penningförråd minskades till hälften, skulle detta, frånsedt vissa rubbningar under öfvergångstiden äfvensom den tekniska användningen af de ädla metallerna, icke medföra den minsta förändring i det reala ekonomiska lifvet eller i nationernas välstånd. En enskild person åter blir naturligtvis jämnt så mycket fattigare, om man tar ifrån honom hälften af hans pengar.

Det är därför i själfva verket en sak af yttersta vikt att noggrant skilja mellan realkapital och bytesmedel (pengar); man kan påstå, att det just var genom uppställandet af denna åtskillnad, hvilken strängt genomfördes af fysiokraterna samt af Adam Smith och Ricardo, som nationalekonomien för första gången blef en verklig vetenskap. Sant är visserligen, såsom författaren påpekar, att det stora flertalet af senare nationalekonomer (äfven en Mill och t. o. m. en Jevons) icke alltid förmått att upprätthålla denna skillnad, utan stundom mot bättre insikt falla tillbaka på det ovetenskapliga, merkantilistiska åskådningssättet; men detta visar blott, att saken är svår och för sitt genomförande kräfver en järnhård konsekvens och en icke ringa tankeskärpa, men ingalunda att den skulle vara omöjlig att genomföra, såsom förf., s. 112, påstår. Att det är realkapitalens afkastning, som bestämmer penningräntans höjd, och icke tvärtom, är tvifvelsutan en af nationalekonomiens allra viktigaste och bäst bevittnade sanningar. De konkreta kapitalföremålens afkastning i förhållande till deras inköpskostnader må växla, såsom förf. framhåller, »mellan 0 och 100 %»; *tyngdpunkten* af denna skiftande afkastning ligger emellertid säkerligen inom de första 10 procenten, och efter dess läge rättar sig penningräntan. Hur detta dess beroende åvägbringas, och hvad som sker, om penningräntan tillfälligtvis kommer att ligga för högt eller för lågt i förhållande till den reala räntan, är i och för sig ett mycket intressant problem, men detta problem tillhör penningläran och teorien för den allmänna varuprisnivåns förändringar, icke kapitallärans fundament. Låt vara, att ett strängt åtskilljande af dessa begrepp endast kan ske på abstraktionens väg, utan sådana abstraktioner blir den teoretiska nationalekonomien helt enkelt ett hopplöst kaos.

Äfven efter nämnda afgränsningar, hvilka författaren alltså helt och hållet förbisett eller icke vill godkänna, kvarstår emellertid onekligen det faktum, att ordet kapital i det nationalekonomiska språkbruket, liksom i dagligt tal, tages i flera olika bemärkelser. I några fall sker detta dock med full afsikt, och något missförstånd torde däraf sällan uppkomma. I diskussionen af de sociala frågorna, då »kapital och arbete» stå såsom representanter för motsatta klassintressen, vore det ju ett rent pedanteri att ur kapitalförmögenheten vilja afskilja t. ex. jordbesittningen. I frågor om produktionen och fördelningen åter och framför allt i befolkningsläran står »kapital och arbete» tvärtom ofta såsom en enhet gentemot naturkraftförrådet; och å andra sidan bilda jorden eller jordprestationerna samt arbetet såsom sinsemellan analoga, originära produktionskrafter en tydlig motsats till de »producerade produktionsmedlen», kapitalet; den gamla tredelningen: jord, arbete och kapital ger sig därför af sig själf och kan näppeligen i rent nationalekonomiska resonemang ersättas med någon kortare formel.

Men sedan denna klassiska indelning blifvit verkställd, tror jag för min del icke, att något i vetenskapligt afseende kan vinnas genom en ytterligare sönderdelning af kapitalbegreppet. Vissa gradationer, betydelsefulla särskildt i praktiskt afseende, måste visserligen alltjämt iakttagas, t. ex. åtskillnaden mellan fast och rörligt kapital, men den har icke principiell betydelse — allt kapital är ju mer eller mindre rörligt o. s. v.

Sedan Adam Smiths tid har det emellertid varit vanligt att göra ytterligare en indelning, nämligen i det som Brisman med en onekligen förbättrad terminologi kallar *produktions-* och *förvärfskapital*, det sista då ett allmännare begrepp, omfattande jämväl sådana föremål, som lämna sin ägare inkomst utan att själfva deltaga i produktionen. Hit skulle exempelvis *boningshus* räknas, nämligen om de uthyras; bebos de däremot af ägaren själf, så skulle de enligt Adam Smiths mening vara att anse som rena konsumtionsnyttigheter och icke alls böra räknas till kapitalet. Brisman godkänner — denna gång i öfverensstämmelse med Böhm-Bawerk, men i strid med de auktoriteter, som han eljest sätter högst — denna distinktion; för min del har jag redan för snart 20 år sedan¹ sökt visa, att den är oberättigad och vetenskapligt

¹ Ueber Wert, Kapital und Rente (s. 74 ff.).

ofruktbar. Hvarför skulle icke ett boningshus kunna uppfattas såsom produktionsmedel lika väl som en fabriksbyggnad, t. ex. ett bageri eller en sockerfabrik? De senare producera — under tillsats af mänskligt arbete samt af ytterligare kapital — födoämnen; det förra producerar, hufvudsakligen rent spontant, en annan, nästan lika viktig konsumtionsnyttighet, nämligen det, som vi kalla »tak öfver hufvudet», skydd mot yttervärlden, *bostad* med ett ord. Däremot *konsumerar* man ju icke i egentlig mening själfva huset (så vida man icke, i likhet med Strindbergs bohêmer, bryter upp golftiljorna för att använda dem såsom bränsle l. d.); den försämring, som huset efterhand undergår, beror till största delen på elementernas inverkan och är i det hela af mera sekundär betydelse. På samma sätt är det ju oegentligt att säga, att den, som åker i spårvagn, konsumerar själfva spårvagnen eller spårvägen. I någon ringa mån gör han nog detta, men hufvudsakligen konsumerar han en spårvagnsfärd, som spårvägssystemet jämte betjäning producerar åt honom, och som antingen kan vara en definitiv konsumtionsnyttighet, om han reser för sitt nöje, eller i sin tur ett produktionsmedel, om han far till sin affärslokal eller arbetsplats. Samma betraktelsesätt kan alltför väl genomföras i fråga om alla varaktiga s. k. konsumtionsföremål: böcker, bohag, ja t. o. m. kläder. Hvad åter födoämnen och andra omedelbart förbrukliga konsumtionsmedel angår, så medger äfven Brisman, att de böra räknas såsom kapital, så länge de ännu befinna sig i producenternas eller köpmännens händer. Men ha de nu öfvergått i konsumenternas händer, så blir ju deras återstående synliga tillvaro — åtminstone hvad stadsbefolkningens konsumtion angår — i regeln inskränkt till några få timmar, vid spisning på värds-hus t. o. m. blott några få minuter; om de under denna korta tid fortfara att räknas som kapital eller ej, är ju fullkomligt likgiltigt — de minimis non curat lex.

Af dessa skäl har jag för min del alltid ansett, att frågan, huruvida särskildt arbetarnas lifsförnödenheter böra medräknas till kapitalet eller ej, i grunden blott är en strid om ord och gärna kunde afföras från dagordningen. Den af Böhm-Bawerk mödosamt framkonstruerade, ännu i tredje upplagan af Pos. Theorie d. Kap:s bibehållna distinktionen, enligt hvilken dessa förnödenheter, om de direkt förskotteras af arbetsgifvaren, vore att anse såsom allenast

förvärfskapital, men om de befinna sig i spannmåls- eller andra handlandes magasin, där de köpas af arbetarna själfva, såsom *produktionskapital* — förefaller onekligen så skrufvad och hårdragen som gärna möjligt.

Antagligen skulle man redan länge sedan ha kommit ifrån denna långrandiga diskussion om kapitalbegreppets omfång, därest man med ens recipierat Böhm-Bawerks verkligt epokgörande, ehuru af honom själf dess värre icke fullt konsekvent genomförda uppslag, att i själfva den *kapitalistiska produktionsprocessen* — d. v. s. produktionen i den mån som den, eller ur synpunkten, att den alltid mer eller mindre afser framtiden — se det enkla, primära begreppet, hvaraf då kapitalet i alla dess former endast blir något härleddt, sekundärt. I så fall blir det snart tydligt, att man icke med framgång någonstädes kan uppdraga en gräns; utan allt som producerats och ännu icke konsumerats och som öfver hufvud har bytesvärde, blir kapital.¹ Den rent kapitallösa produktionen är ingen verklig produktion, i alla händelser lämnar den inga produkter. En apstam, som klättrar i urskogen, har intet kapital, men heller inga produkter, utan lifnär sig bokstafligen ur hand i mun (eller kanske ur fot i mun) af trädens frukter. Och därmed blir det då i grunden icke heller någon verklig skillnad mellan produktions- och förvärfskapital, utan allt förvärfskapital producerar, och allt produktionskapital (frånsedt misslyckade kapitalinvesteringar) lämnar afkastning. Eget nog vill Brisman ej godkänna ens denna sistnämnda sats: han anför såsom exempel »gator och vägar, som blott förorsaka ägaren kostnader utan att alls gifva någon inkomst». Det skulle dock ej vara svårt att visa, att gator och vägar verkligen lämna inkomster åt de korporationer, som kunna anses äga dem; befinna de sig åter i enskild ägo, så står det ju ägaren fritt att upptaga afgifter af de vägfärande, såsom ännu stundom brukas.

¹ Brisman har icke fullt förstått mig, när han s. 159 talar om mitt obetingande instämmande i Böhm-Bawerks kapitalbegrepp, *mellanprodukter*. I hvarje fall är det på det anförda stället hos mig icke tal om sistnämnda begrepp såsom motsats till »färdiga produkter» — hvilken skillnad jag tvärtom anser irrelevant — utan endast om kapitalföremålen såsom för tanken sekundära i förhållande till den kapitalistiska produktionsprocessen. Det är *detta*, som jag anser »öfverflödiggöra all vidare diskussion öfver kapitalbegreppets väsen och omfång». Däremot ser jag intet hinder för, att man tänker sig produktionsprocessen utsträckt ända till konsumtionsögonblicket, då alltså i grunden alla produkter bli »mellanprodukter». Såsom gammal »matematiker» har jag i det hela större böjelse för att generalisera och schematisera än att klassificera.

Ikke heller är den kapitalistiska produktionsprocessen avslutad, därför att en i yttre måtto färdig produkt föreligger. Den använda arbets- och jordkraften förblir ju investerad däri och utmognar först efter hand, kanske under en lång följd af år, i omedelbart konsumerbara produkter eller definitiva konsumtionsakter. När därför Brisman längre fram i stället för den af mig gifna definitionen: kapital *är* (nämligen ekonomiskt sedt) sparad arbetskraft och sparad jordkraft, föreslår uttrycket: kapitalet är *produktionen* af sparad arbetskraft, så är detta näppeligen någon förbättring. Ett boningshus är i vanlig mening produkten af, låt oss säga, två års arbete, men det dröjer många årtionden, innan denna arbetskraft i sin helhet kan sägas ha kommit till konsumtiv användning eller förbrukning, och i *den* meningen förblir den ju sparad.

Det egendomliga inträffar nu, att under det att Brismans hela tankegång, så vidt jag rätt förstått den, alltigenom graviterar mot just denna kapitaluppfattning, så ställer han sig nästan alldeles oförstående emot den, när den möter honom i den af Böhm-Bawerk gifna inklädningen: de kloka produktionsomvägarnas förmånlighet. Han kallar denna sats (s. 103) »en ren truism, som det ej lönar mödan att spilla många ord på». En produktionsomväg vore ju icke klokt vald, om den ej medförde ett tekniskt öfverskott, säger han. Men hufvudvikten ligger naturligtvis på det af B.-B. framhållna faktum, *att* ett dylikt öfverskott *alltid* eller åtminstone i regeln *står att vinna*, ehuru till priset af en produktionsförlängning — som naturligtvis därtill måste väljas med urskiljning.¹

Med denna, så ifrigt omstridda och af B.-B. kanhända ej från början med all erforderlig skärpa formulerade sats förhåller det sig i verkligheten på följande enkla sätt:

Man kan tryggt utgå från, att alla eller i hvarje fall flertalet produktionsprocesser kunna på en mängd sätt förändras. Som nu hvarje förändring i stort sedt antingen medför en förlängning eller en förkortning af produktionsprocessen och på samma gång antingen måste öka eller minska produktionsresultatet, så sönderfalla alla möjliga och tänkbara produktionsförändringar nödvändigtvis i följande fyra hufvudgrupper:

¹ Brismans invändning, att det alltså enligt B.-B. »i undantagsfall skulle finnas kloka produktionsomvägar, som icke lämna någon afkastning», är ju blott en s. k. quaternio terminorum.

1) Sådana, som *förlänga* produktionsprocessen och samtidigt *öka* produktionsresultatet (pr använd arbetsenhet).

2) — — — — *förlänga* — — — — — — — — — —
minska — — — — — — — — — — — — — — — —

3) — — — — *förkorta* — — — — — — — — — — — — — — — —
öka — — — — — — — — — — — — — — — —; samt

4) — — — — *förkorta* — — — — — — — — — — — — — — — —
minska — — — — — — — — — — — — — — — —

Den andra i ordningen af dessa grupper är tydligtvis praktiskt utesluten såsom varande o-ekonomisk. Men äfven den tredje af dem behöfver ej tagas i betraktande af det enkla skäl, att alla sådana förändringar i hvarje rationellt skött produktionsföretag redan måste anses införda. Återstå alltså såsom praktiska möjligheter endast grupperna 1) och 4). *Frånsedt nya uppfinningar* måste man, för att få en ökning af produktionsresultatet, *alltid* underkasta sig en förlängning af produktionsprocessen; en förkortning af denna åter kan *endast* vinnas med uppoffring af en del af produktionsresultatet. Men hvarför, kunde någon fråga, ha icke också alla förändringar ur gruppen 1) redan vidtagits? Svaret blir något olika, allteftersom man ställer sig på den privatekonomiska eller den nationalekonomiska ståndpunkten. Af den enskilde företagarren vidtagas de icke, emedan de, ehuru alltid »tekniskt» gifvande, icke alltid äro ekonomiskt lönande. Produktionsvinsten måste köpas med en förlängning af kapitalets omslagstid och detta kan lätteligen medföra en lägre *förräntning* af kapitalet än den redan uppnådda. Nationalekonomiskt sedt åter vidtagas dessa förändringar ej ännu, emedan det samhällseliga kapitalet icke räcker till för dem, med mindre det skulle dragas från andra produktionsgrenar, som alltså finge sin produktionsperiod förkortad och sin afkastning minskad. *Ökas* däremot kapitalet, så förlängas också med nödvändighet produktionsprocesserna, äfven utan alla nya uppfinningar, ty de nya kapitalen konkurrera med de gamla om arbets- och jordkrafter, därigenom stiga arbetslöner och jordräntor, och därmed blir, äfven ur privatekonomisk synpunkt, en förlängning af produktionsprocessen ekonomiskt lönande.

Allt detta har på ett i hufvudsak ovederläggligt sätt påvisats af Böhm-Bawerk, under det att exempelvis Jevons ingalunda hade detta orsakssammanhang klart för sig, hvarför det också är mycket

orättvist, när Brisman (s. 120) påstår, att B.-B. skulle ha hämtat det väsentliga tankeinnehållet i sin lära hos Jevons.¹

Att märka är nu vidare det så ofta förbisedda sakförhållandet, att vid stigande kapitaltillgång en förlängning af produktionsprocessen för den enskilde kapitalisten väl kan bli ett medel att något motverka kapitalvinstens oundvikliga fall, men icke att stegra denna, och att ur samhällelig synpunkt de af den ökade kapitalmängden föranledda produktionsförlängningarna visserligen öka det samhälleliga produktionsresultatet, men icke särskildt kapitalräntan, i alla händelser icke *räntefoten*, hvilken tvärtom sjunker, under det att arbetslön och jordränta (endera eller vanligen båda) samtidigt mer eller mindre gå i höjden. När alltså Brisman (s. 120 nedtill) anmärker, att ett krig eller, »såsom Cassel påpekat», folkökning och ekonomiska framsteg kunna ha starkt inflytande på räntan »utan något samband med en förlängning af produktionsomvägarna» — så är denna tankegång verkligen icke lätt att förstå. Hade kriget eller folkökningen *icke* inträffat, så skulle ju under fortgående kapitalbildning såväl en produktionsförlängning som en *sänkning* af räntefoten ha blifvit följden; nu inträffar tilläfsventyrs intetdera eller motsatsen till båda, men icke står väl detta i ringaste strid med den Jevons-Böhm-Bawerkska teorien. Hvad de ekonomiska framstegen beträffar, så åstadkomma de naturligtvis i större och mindre grad en förskjutning af hela den ekonomiska bilden eller dess bakgrund. De kunna inverka i vare sig gynnsam eller ogynnsam riktning på enhvar af de produktiva faktorernas produktandel, så ock på räntan — uppfinningar, som medge en förkortning af produktionsomvägarna ha ovillkorligen en tendens att sänka räntefoten — men de upphäffa naturligtvis icke själfva grundreglerna för fördelningsproblemets lösning, och vid en första orientering gör man därför klokast i att utgå från, att den tekniska ståndpunkten förblir oförändrad, såväl som i allmänhet från, att alla förhållanden förbli stationära — så när som på kapitalmängdens förändringar. Den långa uppräknningen på s. 105, som har till uppgift att visa, att äfven andra faktorer än kapitalet: uppfinningar, bytet, och en rationell ekonomisk organisation, kunna öka det mänskliga arbetets produktivitet — en sak, som väl ingen

¹ Strax efteråt förklarar Brisman f. ö. »alla dylika försök... misslyckade», och då vore ju i hvarje fall »äran» af uppfinningen icke mycket att tvista om!...

människa har bestridt — synes mera ägnad att fördunkla än att utreda själfva hufvudfrågan.

I slutet af den första uppsatsen sysselsätter sig Brisman mera speciellt med frågan om kapitalräntans uppkomst. Af hans hit-hörande reflexioner har jag redan anført några, äfven de öfriga synas mig vara föga innehållsrika. Icke kan väl Brisman t. ex. föreställa sig, att man bidrager till utredandet af dessa saker genom talesätt, sådana som att, »räntan är ett vanligt prisbildningsfenomen», eller att, »orsaken till att sparade medel betinga ett pris är precis densamma som till att ved, järn, kött eller hvilken vara som helst har ett pris». Vore saken så enkel, så är det sannerligen svårt att fatta, huru antikens och medeltidens tänkare kunde ställa sig absolut oförstående gent emot detta »vanliga prisbildningsfenomen». Nog är det väl också något lättare att förstå, att ved och kött kosta pengar, än att pengar kosta *mera* pengar, eller att »sparade medel betinga ett pris» — det sista för öfrigt ett rätt oklart uttryck, som liksom inbjuder till motsägelser. En analogi finnes visserligen, men svårigheten ligger just i att påvisa, hvori den består, och hur långt den räcker. Här liksom på ett par andra punkter åberopar Brisman sig på Cassels auktoritet, hvars arbete *Nature and necessity of interest* han tyckes sätta synnerligen högt. För min del kan jag dock icke medge, att Cassels framställning skulle på någon punkt, vare sig kritiskt eller positivt gå utöfver Böhm-Bawerks, i de flesta fall torde den stanna betydligt efter denna. Den relativt mest originella tanke, som tillhör Cassel, är väl hans försök att påvisa, att en sänkning af kapitalräntan till 2 à 1½ % skulle komma all vidare kapitalbildning att upphöra. Här skiljer sig dock Brisman totalt från Cassel, i det han tvärtom påstår, att större delen af alla sparmedel skulle sparas, äfven om ingen ränta finnes — hvilket torde vara en motsatt öfverdrift.

Allt i allt fruktar jag, att Brisman genom denna sin första uppsats icke lämnat något synnerligt bidrag till kapitallärans utveckling eller till kritiken af Böhm-Bawerks teori. Ibland frågar man sig t. o. m., om han verkligen kan ha ägnat ett djupare studium åt särskildt de senare partierna af B.-B:s arbete, där sammanhanget mellan kapitalets och kapitalräntans storlek för första

gången i litteraturen på ett fullt klart och öfvertygande, om än naturligtvis schematiskt sätt utredes. Böhm-Bawerk sammanfattar sin undersökning i det bekanta slagordet, att det är den »sista, ekonomiskt tillåtna produktionsförlängningen», som bestämmer räntefoten. Uttrycket »tillåtna» är äfven enligt min mening icke fullt lyckadt, »ekonomiskt *nödvändiga*» hade varit nästan bättre. Meningen blir dock fullt klar af sammanhanget, och att någon här kan komma med den invändningen, att det tvärtom är »den härskande räntefoten» som bestämmer produktionsomvägarnas längd, är ägnadt att förvåna. Uppgiften är ju att förklara, hur den i samhället härskande räntefoten uppkommer eller bibehålles. Gifna äro: ett samhällskapital af viss storlek, en viss arbetarstock och en viss, med produktionsprocessens längd växande arbetets produktivitet. Hur kommer då vid ekonomisk jämvikt produktionsresultatet att fördelas mellan arbetare och kapitalister, m. a. o. hur hög blir arbetslönen och hur hög kapitalräntan? Detta är frågan, och B.-B:s svar lyder, att under sådana förhållanden kommer produktionsprocessen att utsträckas till en viss, af honom noggrant definierad längd, hvarvid den sista produktionsförlängningens mer-afkastning bestämmer räntefotens höjd. Kan man nu med fog om ett dylikt resonemang använda ord som »orimligt», »oriktigt» eller »intetsägande»? Att den sålunda bestämda räntefotens storlek i sin ordning inverkar på kapitalbildningen och *därigenom* på produktionsomvägarnas längd, är en sak för sig, som B.-B. ingalunda har förbisett (och som Brisman f. ö. icke närmare vidrör). Men när Brisman å sin sida skall förklara den »växelverkan», som enligt hans mening äger rum mellan dessa företeelser, tar han sin tillflykt till »nya uppfinningar», och inför alltså ett nytt, för resonemanget främmande element. Detta är väl föga annat än konfusion.

Beträffande anmärkningarna mot min egen bok erkänner jag, som sagdt, gärna, att flera af dem äro berättigade. Jag har dessvärre icke alltid uttryckt mig med tillräcklig omsikt och skärpa; dock hoppas jag, att felet i de flesta fall mera ligger i uttrycks-sättets än i tankegångens oklarhet. Sålunda förebrår mig Brisman (s. 162), att jag »sammanfört två så vidt skilda saker, som fysisk produktivitet och värdeproduktivitet under en hatt». I någon mån

är denna anmärkning befogad (särskildt med hänsyn till några efterföljande af Brisman icke anförda ord). Dock ber jag att få påpeka, att jag i det föregående uttryckligt förklarat mig vilja vid behandlingen af produktion och fördelning tills vidare *abstrahera* från *bytets* fenomen, i det jag principiellt betraktar ett i de nämnda två afseendena slutet samhälle, som på grund af tekniska förhållanden är inskränkt till produktionen af en eller några få stapelvaror, hvilkas salupris redan äro bestämda af den utländska marknaden; och under denna förutsättning komma begreppen fysisk och värdeproduktivitet tydligen att sammanfalla. Jag misstänker f. ö. högeligen, att i det allmänna fallet, då äfven varuprisen äro föränderliga, det aldrig skall lyckas att *fullt skarpt* definiera och särskilja nämnda två begrepp: de olika varorna kunna ju icke fysiskt med hvarandra jämföras eller förenas till en summa; summan af deras bytesvärden åter är beroende af det mer eller mindre konventionella valet af värdemätare och har alltså icke för det ekonomiska lifvet någon omedelbar, primär betydelse.

På en punkt har jag dock verkligen icke varit på det klara med själfva klassifikationen, och detta är orsaken till flera af mina, af Brisman, såsom alltför obestämda, klandrade uttryck. Det är fråga om, huruvida vissa naturens skatter: mineralfyndigheter, nyss tillgängliggjorda naturskogar o. s. v., böra räknas till »kapitalet» eller till »jorden». De äro ju icke frukten af något arbete eller ens af värdefull, redan förut ockuperad jordkraft. Men i sin följande användning i produktionens tjänst ha de onekligen större likhet med det egentliga kapitalet än med de år från år förnyade naturkrafterna, jorden. I finstilsstycket på s. 157 af min bok (2:dra uppl.) har jag sökt lösa denna svårighet så, att dylika, omedelbart tillgängliga, men till storleken begränsade naturkraftsförråd öfverhufvud icke låta inränga sig i schemat för det *stationära samhället* och alltså vid en första orientering kunna lämnas å sido. Vid en »dynamisk» behandling måste de naturligtvis tagas med, men då tillkommer ju äfven så mycket annat, som måste mer eller mindre modifiera det först uppställda begreppsschemat.

I andra fall åter torde Brismans anmärkningar bero på missförstånd af min mening — hvartill jag dock själf kan ha någon skuld — eller af det ifrågakvarande sakförhållandet. Sålunda har han uppenbarligen alldeles missförstått mina anmärkningar angå-

ende den Thünenska satsen om räntans reglerande genom »den sista kapitaldelens» afkastning; det skulle likväl föra mig för långt att här i detalj påvisa detta, och jag tror mig tillräckligt ha utredt frågan i min bok. Brismans egna invändningar mot denna sats — hvilken, med tillbörlig försiktighet formulerad, otvifvelaktigt är fullt riktig och ingalunda, såsom författaren i det föregående (s. 119) påstår, skulle ha öfvergifvits af nationalekonomerna — torde jag här kunna förbigå, då de implicite redan bemötts i det föregående. Äfven den af Brisman i detta sammanhang påpekade, skenbara motsägelsen i mitt uttalande, att kapitalräntan tvifvelsutan är ett allmännare begrepp än det produktiva kapitalet själf, hvilket enligt hans mening skulle leda till »att man kan få kapitalränta af något, som ej är kapital» torde ha fått sin tillräckliga belysning i det föregående. Det är här fråga om räntan på *rena konsumtionslån*. I privatekonomisk mening är långgifvarens fordran ett kapital, och såtillvida samt efter vanligt språkbruk kan ju hans inkomst kallas kapitalränta, men den bildar ingen del af afkastningen på det samhälleliga kapitalet, utan *snyltar* blott så att säga på någon af de stora samhälleliga inkomstgrenarna: arbetslön, jordränta och (nationalekonomisk, ur samhällsproduktionen härrörande) kapitalränta.

Egendomlig och näppeligen riktig är Brismans åsikt, att det fasta och det rörliga kapitalets ägare skulle ha olika, och t. o. m. motsatta intressen, när det gäller en stegring eller sänkning af kapitalräntan. Detta kan väl vara sant i fråga om en *tillfällig* förändring af räntefoten, men förvisso icke i längden. Har t. ex. på grund af ökad kapitalbildning räntan på in-teckningar sjunkit, så kan en husägare tvifvelsutan med fördel utbyta sina gamla in-teckningsskulder mot nya, som draga lägre ränta; men efterhand kommer den låga räntan säkerligen att uppmuntra till *ökadt husbygge*, så att hans egna hyresinkomster måste nedgå i samma proportion, som räntan sjunkit, och då har han ju tydligen in summa gjort förlust och icke vinst. Endast den del af hyrorna, som motsvarar ränta på *tomten*, blir oberörd (eller snarare gynnsamt berörd) af kapitalräntans fall. Men tomtränta är *jordränta*, och *jordägarna* ha tvifvelsutan ett motsatt intresse mot (samtliga) kapitalister ifråga om kapitalräntefotens höjd.

Härmed avslutar jag min motgranskning. Jag hoppas, att man icke måtte anse den härröra ur sårad författarstolthet; därtill har jag ingen anledning, då ju doc. Brisman i det hela yttrat sig mycket välvilligt om min bok. För öfrigt är jag tacksam för hvarje saklig kritik, så ock för denna. Icke heller anser jag det uteslutet, att man med utgångspunkt i den idé, som Brisman synes föredraga: kapitalet uppfattadt såsom sparad köpkraft eller uppskjuten konsumtion — ty detta är väl den egentliga betydelsen af hans, icke närmare definierade uttryck, »sparade medel» — skulle kunna komma till en fullt användbar kapital- och kapitalränteteori. Får endast *tidsmomentet* sin behöriga plats i kapitalläran, så tror jag för min del, att *utgångspunkten* kan tagas nästan hvar som helst, t. o. m. i den Hermannska nyttjandeteorien. (Endast »exploaterings»-teorien måste uteslutas såsom ovetenskaplig, då den principiellt negligerar just tidsmomentet.) Men tillika känner jag mig lifligt öfvertygad om, att hvarje sådant uppslag, konsekvent utfördt, endast kan bli till en parallellism, ett mer eller mindre troget sidostycke till den Böhm-Bawerkska teorien. Detta innebär dock icke, att det skulle vara öfverflödigt; och i det hela har jag med denna min anti-kritik ingalunda velat afskräcka Brisman från fortsatta besök på det teoretiska området, dit jag fastmer önskar honom välkommen.

